

Vuoden 1878 asevelvollisuuslaki Suomen sanomalehdistössä

Asevelvollisuus uudistus lukijakirjeiden näkökulmasta

Antti Hyry

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Kesäkuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historian oppiaine

Antti Hyry

Vuoden 1878 asevelvollisuuslaki *Uuden Suomettaren* paikalliskirjeissä 1871–1883

Sivumäärä: 19 sivua

Tarkastelen tutkielmassani, miten *Uudessa Suomettaressa* julkaistussa paikalliskirjeissä käsitellään vuoden 1878 asevelvollisuuslakia ennen sen voimaantuloa vuosina 1871–1878 ja sen voimaantumisen jälkeen 1878–1883. Paikalliskirjeitä tutkimalla selvitän, miten eri pitäjissä suhtauduttiin asevelvollisuuslakiin.

Kontekstoin tutkielmassani, miten Suomen 1800-luvun loppupuolella suhtauduttiin tulevaan asevelvollisuusudistukseen. Valitsin lehdeksi *Uuden Suomettaren*, joka näki asevelvollisuuden positiivisena kansallisuusaatteen ajamisena ja Suomen valtiolliselle kehitykselle. Tutkielmassani keskityn, miten *Uudessa Suomettaressa* julkaistut eri pitäjistä lähetetyt kirjeet käsittelivät ja suhtautuivat asevelvollisuuteen. *Uuden Suomettaren* tutkiminen rajaa näkökulmani vain fennomaaniseen näkökulmaan.

Tutkimusmetodina toimii lähiluku. Metodini avulla pystyn paremmin selvittämään kirjeiden sisältöä, jotka on usein kirjoitettu anonyymisti ja pseudonyymeillä. Lähiluvun avulla voin selvittää paremmin kirjeiden kirjoittajien taustaa ja eritellä asevelvollisuudesta käytettyä kieltä ja tunteita.

Uuden Suomettaren paikalliskirjeiden suhtautuminen asevelvollisuuteen on yltiömäisen positiivinen. Kirjeissä asepalvelus kuvattiin kansalaisvelvollisuutena ja miehekkäänä asiana, joka näkyy vertauksissa Kalevalaan. Positiivinen suhtautuminen johtuu myös *Uuden Suomettaren* toimitus ja sensuurilait, jotka vaikuttivat julkaisupäätöksiin. Kirjeissä näkyy tunteilla kirjoittamista, jossa asevelvollisuutta kannattavia näkökulmia nähdään ylevöittäväinä, kun taas negatiiviset tunteet ”akkamaisena”. Negatiiviset tunteet ja mielipiteet nousivat usein rivien välistä tai niistä ei kirjoitettu.

Avainsanat: Asevelvollisuus, *Uusi Suometar*, Suomi, Sanomalehdet

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Asevelvollisuuden historiallinen tausta	4
1.2	Tutkimuskysymys ja tutkimusaineisto	6
1.3	Aikaisempi tutkimus ja tutkimusmenetelmät	7
2	Asevelvollisuuden valmistelu	10
2.1	Asevelvollisuuden ensireaktiot	10
2.2	Vuoden 1877–1878 valtiopäivät paikalliskirjeissä	12
3	Asevelvollisuuslaki astuu voimaan	14
3.1	Ensimmäiset kutsunnat	14
3.2	Paikalliskirjeet poliittisena alustana	16
4	Yhteenveto	17
	Lähteet	19
	Alkuperäisaineisto	19
	Tutkimuskirjallisuus	19

1 Johdanto

1.1 Asevelvollisuuden historiallinen tausta

Tarkastelen tutkielmassani, miten *Uuden Suomettaren* paikalliskirjeissä suhtaudutaan asevelvollisuus uudistukseen ja tässä osiossa käyn läpi uudituksen historiallista taustaa. 1800-luvun puolivälin jälkeen Euroopassa alkoi yleistyä yleinen asevelvollisuusjärjestelmä. Uuden järjestelmän läpimurtoon vaikutti merkittävästi Preussin/Saksan armeijan sotamenestys 1860–1870-luvun sodissa. Uudessa muutospaineessa Venäjä siirtyi vanhasta väenottojärjestelmästä yleiseen asevelvollisuuteen 1870-luvulla. Uudistus paineet koskivat myös Suomen suuriruhtinaskuntaa, jonka vanhanaikainen ruotujärjestelmä oli liian kallis, tehoton ja reservitön suhteessa nousevaan asevelvollisuusjärjestelmään.¹

1800-luvun puolivälin Suomen poliittinen kenttä oli jakaantunut asevelvollisuuskysymyksessä. Vuoden 1862 valtiopäivillä asevelvollisuutta ei itsessään torjuttu ja yhtenä syynä tähän oli ruotusotalaitoksen luoma taloudellinen taakka, jonka kanto melkein yksinomaan talonpoikaissäätö. Asevelvollisuus kuitenkin nähtiin ongelmallisena muun muassa yksilövapauden perusteella. Valtiopäivien kanta oli, että kansalaisten tulisi avustaa maanpuolustusta vain tavara- tai rahamaksuilla.²

Liberaalit ja ruotsinmieliset ”viikingit” näkivät asevelvollisuuden vaarantavan yksilönvapautta ja perustuslakeja. Heidän mukaansa yksilöä ei voitu vaatia uhraamaan henkeään, kun Suomella ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa siihen, millaiseen sotaan suomalaiset lähetettäisiin. Ruotsinmieliset halusivat säilyttää ruotujärjestelmän ja vastustivat ajatusta puolustaa Venäjää. Liberaalit katsoivat aatteellisesti kulttuurin ja sivistyksen olevan maalle paras turva ja jopa toivoivat Suomen julistamista puolueettomaksi valtioksi.³

Fennomaanit olivat kaikista myönteisimpiä uudistukselle ja olivat vaikuttuneita Preussin armeijan saavutuksista Ranskaa vastaan vuosien 1870–1871 sodissa. He näkivät asevelvollisuuden kansallisuusaatteen instrumenttina ja vuonna 1871 *Uudessa Suomettaressa* vedottiin uuden järjestelmän tuomasta ”hengellisestä voimasta” ja ”siveydellisestä innosta”. Kansallisuusaatteen ajamisen lisäksi fennomaanit näkivät asevelvollisuuden välttämättömänä

¹ Vares 1992, 45.

² Vares 1992, 47.

³ Vares 1992, 46-47.

realiteettina: Kansakunnalla pitää olla oma armeija, jolla puolustautua. Vaikka armeijauudistuksen toteuttamisesta oltiin eri mieltä, Suomen poliittinen eliitti oli yksimielinen kahdesta asiasta: Suomen sotilaita ei saisi viedä maasta pois ja päällystössä pitäisi olla vain suomalaisia upseereita. Fennomaanien äänenkannattajan *Uuden Suomettaren* mukaan Suomen armeija olisi ”vihattava verivero”, eikä kansallinen laitos, jos se vietäisiin pois maasta.⁴

Tammikuussa 1871 Suomen kenraalikuvernööri Nikolai Adlerberg sai keisarilta käskyn, jossa hänet määrättiin aloittamaan yleisen asevelvollisuuden valmistelu Suomessa.

Lainvalmisteluun perustettu asevelvollisuuskomissio joutui ristiriitaan Venäjän sotaministeriön kanssa, joka näki Suomen asettamat rajoitukset ongelmallisina. Venäjän sotaministeri Miljutin huomautti, että komission ehdotukset loisivat Suomeen erillisen armeijan, jolla ei olisi mitään yhteistä Venäjän armeijan kanssa. Samalla poliittinen kenttä oli muuttunut Venäjällä: Vuosien 1863–1865 Puolan kapina ja vuoden 1866 salamurhayritys keisaria vastaan lopettivat Aleksanteri II:n uudistuskauden. Panslavismin nousu loi poliittisia paineita yhdenmukaistaa Venäjän siviili- ja sotilashallinto, mikä koski myös Suomen autonomista aluetta.⁵

Suomen senaatti keräsi yhteenvedon sotaministeriön ja komission käsityksistä asevelvollisuuslainsäädännöstä. Kun senaatin lausunto esitettiin Pietarissa lokakuussa 1876, Venäjän pääkaupunki oli valmistautumassa Turkin sotaan. Tämän johdosta Suomen asevelvollisuuslaki ei ollut Venäjän sotaministeriön tärkeimpien asioiden joukossa, minkä takia asia voitiin ratkaista suomalaisten eduksi. Keisarin lopullinen ehdotus yleisestä asevelvollisuudesta annettiin Suomessa 7. joulukuuta 1876, ja se noudatti suomalaisten edellä mainittuja toivomuksia.⁶

Asevelvollisuuslaki hyväksyttiin Suomen valtiopäivillä 16. tammikuuta 1878. Laki hyväksyttiin siinä muodossa, missä säädöt olivat hyväksyneet sen. Kutsunnat pidettiin ensimmäistä kertaa 1881. Laki velvoitti jokaista 21-vuotta täyttäneitä miestä asepalvelukseen. Kutsunnat toteutuivat arpomalla, joka ratkaisi, otettiinko mies aktiiviseen palvelukseen vai siirtyikö hän suoraan reserviin. Aktiivinen palvelus kesti kolme vuotta ja reservi kaksi vuotta.

⁴ Vares 1992, 47–48.

⁵ Ekman 2006, 242–244.

⁶ Ekman 2006, 245.

Tämän jälkeen asevelvollinen kuului nostoväkeen 40 ikävuoteen saakka. Suomen asevelvollisuus oli kaksi vuotta lyhyempi kuin Venäjällä.⁷

1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimusaineisto

Tässä tutkielmassa tarkastelen, miten *Uudessa Suomettaressa* julkaistuissa paikalliskirjeissä reagoitiin asevelvollisuus uudistukseen vuosien 1871–1883 välisenä aikana. Kuten edellä mainitsin, Suomen poliittisen kentän näkökulma asevelvollisuuteen tulee ilmi monessa tutkimuksessa, mutta eri paikallisyhteisöjen näkökulmaa ei ole aikaisemmin tutkittu. Otan tutkimuksessani kulttuurihistoriallisen näkökulman ja erittelen, miten eri paikallisyhteisöissä ja pitäjissä kirjoitettiin asevelvollisuudesta ennen sen voimaantuloa vuosien 1871–1878 aikana ja lain asettamisen jälkeen vuosina 1878–1883. Kirjoitan myös Suomen poliittisesta kentästä 1800-luvun loppupuolella ja arvioin sen vaikutusta paikalliskirjekulttuuriin ja kirjeiden sisältöön.

Paikalliskirjeet olivat Suomen eri paikallisyhteisöistä sanomalehtiin lähetettyjä lukijakirjeitä, joissa kirjoittajat kertoivat uutisia ja kuulumisia omilta paikkakunniltaan. Aluksi kirjeiden aiheina olivat kuntien arkiset asiat, kuten satomäärät, säätilat ja petohavainnot. 1800-luvun loppupuolella kirjeissä alettiin käsittelemään valtakunnallisia asioita, kuten kansakoulu uudistusta, kieli- sekä asevelvollisuuskysymystä.⁸

Olen rajannut aineistoksi *Uuden Suomettaren* paikalliskirjeet. Tämä johtuu aineiston laajuudesta ja *Uuden Suomettaren* edeltäjän *Suomettaren* asemasta paikalliskirjekulttuurin pioneerina. 1850-luvun alkuvuosina *Suometar* alkoi määrätietoisesti keräämään kirjeenvaihtajia eri puolelta Suomea ja maksoi pientä palkkiota, jos kirjoittajat kertoisivat paikkakuntansa asioista.⁹ Kirjeenvaihtajien kerääminen perustui J.V. Snellmanin ajatuksiin kansanvalitus, jonka mukaan Suomen valtion tulevaisuus rakentui kansalliseen sivistykseen.¹⁰ *Suometar* pyrki maalaiskirjeillä saamaan kansan mukaan toimittamaan lehteä, korottamaan kirjoitustaitoa ja ajamaan suomalaiskansallisia tavoitteita.¹¹ 1850-luvulla maaseutukirjeiden määrä alkoi kasvaa *Suomettaren* toimituksessa ja 1855-luvulla kirjeitä lähetettiin 386, joka vastasi 5–6 kirjettä numeroa kohden.¹² 1860-luvulla maaseutukirjeet olivat vakiintunut osa

⁷ Ekman 2006, 245–246.

⁸ Kokko 2013, 103.

⁹ Kokko 2013, 103.

¹⁰ Liikanen 1995, 127.

¹¹ Tommila 1988, 201.

¹² Maaseutukirjeen käsite ei ole enää 1800-luvun puolivälin jälkeen toimiva, koska kirjoittajia oli kaupungeista sekä maaseudulta, joten paikalliskirje on kuvaavampi käsite. Käytän tutkielmassani käsitteitä synonyymisesti.

suomenkielistä sanomalehdistöä. Vuosien 1847–65 aikana lehdistöillä oli kirjeenvaihtajia n. 300 kaupungeissa ja 2200 maaseudulta.¹³

Suometar lakkautettiin vuonna 1866 tilaajien vähyden ja velkaantumisen vuoksi. Suomalaiselle mielipidelehdelle oli tarvetta, joten Yrjö Koskisen johdolla *Uusi Suometar* perustettiin vuonna 1869. Lehden ohjelmajulistuksessa selostettiin, että lehti julkaisisi päiväkohtaisia asioita, sekä muita isänmaan koskevia kysymyksiä. Tämän lisäksi lehteen piti sisältyä uutisia, kertomuksia ja maaseutukirjeitä, joita lähetettiin alusta lähtien runsaasti ympäri Suomea. *Uuden Suomettaren* tavoitteena oli ajaa Yrjö Koskisen jungfennomaanista ohjelmaa, jonka tavoitteena oli nostaa suomen kieli virkakieleksi sekä herättää suomalaisten kansallista ja poliittista itsetuntoa.¹⁴

Aineistoni hakuun käytän kansallisarkiston digitaalista Translocalis-tietokantaa. Tietokantaan on koottu 72 000 lukijakirjettä Suomesta ja ulkomailta vuoteen 1885 asti.¹⁵ Hakusanalla ”asevelvo*” saan tietokannasta 1469 eri paikalliskirjettä vuosien 1871–1885 väliltä. Rajaamalla lehden *Uuteen Suomettareen* sain rajattua tutkimusaineistoni 240 kirjeeseen vuosien 1871–1885 väliltä.

1.3 Aikaisempi tutkimus ja tutkimusmenetelmät

Suomen lukijakirjekulttuuria on tutkittu laajasti kulttuurihistorian näkökulmasta. Heikki Kokko on tutkinut paikalliskirjeitä väitöskirjassaan ja julkaissut monia artikkeleita paikalliskirjeistä lähtien ja historiallisena aineistona.¹⁶ Paikalliskirjeistä on julkaistu digitaalinen tietokanta osaksi kansallisarkiston tietokantaa tammikuussa 2023. Hanke on tehty yhteistyössä Tampereen yliopiston Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikkö HEX:in kanssa. Satu Sorvali on tutkinut paikalliskirjeitä tunne- ja keskustelukulttuuria ärtymyksen kaltaisten tunteiden näkökulmasta.¹⁷ Sorvali on myös kirjoittanut artikkelin yleisönosasto kirjoitusten synnystä Suomen autonomian ajan lehdistössä.¹⁸

¹³ Tommila 1988, 201.

¹⁴ Landgren 1988, 321–322.

¹⁵ ”1800-luvun suomalainen paikalliskirjeiden aineisto saatavilla digissä”, Kansalliskirjasto, julkaistu 23.2.2023, <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/uutiset/1800-luvun-suomalainen-paikalliskirjeiden-aineisto-saatavilla-digissa> (viitattu 15.5.2025).

¹⁶ Heikki Kokko, ”Suomenkielisen lehdistön paikalliskirjekulttuuria tallentava digitaalinen Translocalis-tietokanta”, *Ennen ja nyt* 25.8.2019, <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108930/63922> [viitattu 25.4.2025].

¹⁷ Sorvali 2023, 4.

¹⁸ Sorvali 2020, 324.

Keskeisenä tutkimuskirjallisuutena käytän Päiviö Tommilan teosta *Suomen lehdistön historia I – Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, joka on laaja katsaus Suomen sanomalehdistön historiaan Suomen lehdistön syntyvaiheista vuoteen 1905. Vesa Vareksen artikkeli *Reaalipolitiikkaa ja kansalaiskasvatusta – J. W. Snellman ja fennomaaninen käsitys maanpuolustuslaitoksesta 1860- ja 1870-luvuilla, erityisesti vuosien 1877–1878 valtiopäivien keskustelun valossa* ja Martti Ahtin teos *Suomen kaarti 1812–1905* käsittelevät vuoden 1878 asevelvollisuuslain poliittista historiaa.

Tutkimusmetodina käytän lähilukua. Paikalliskirjeet yleensä allekirjoitettiin nimimerkeillä, salanimillä tai julkaistu kokonaan nimettöminä. Useat kirjoittajat käyttivät myös erilaisia peitenimiä kirjeitä kirjoittaessa muun muassa oman kotipaikkakunnan nimestä johdettuina esim. ”Tammelainen”.¹⁹ Kirjeiden anonyymien luonteen takia on vaikea selvittää alempien luokkien todellista määrää kirjoittajista, mutta lähiluvun metodeilla voin arvioida kirjoittajan sosiaalista taustaa. Kirjeiden valtava määrä johti siihen, että kirjeitä oli pakko karsia tai julkaista vain pätkiä tilan puutteessa. *Suomettaren* toimitus myös oikoluki ja korjasi kirjeiden sisältöä, joten on vaikeaa arvioida, mikä teki kirjeestä julkaisukelpoisen ja miksi toiset karsittiin.

Päiviö Tommila on tehnyt ainoan kokonaisvaltaisen selvityksen kirjoittajien taustasta, jonka mukaan *Suomettaren* 1850-luvun kirjeenvaihtajista oli 60 % pappeja, koulumestareita, lukkareita ja loput 40 % talonpoikia.²⁰ 1860-luvun alkupuolella talonpoikien määrä kasvoi kirjoittajista Laura Starck on arvioinut, että vuosien 1847 ja 1865 välillä 2 200 kirjoittajasta vain 60 olivat tilattomia itseoppineita kirjoittajia.²¹ Valtaosa kirjoittajista oli tyypillisesti oman paikallisyhteisönsä vaikutusvaltaisia henkilöitä ja tätä tukee myös Suomen suuriruhtinaskunnan väestön kirjoitustaito 1800-luvun loppupuolella. Vuonna 1880 julkaistun ensimmäinen virallisen tilaston mukaan vain 12,6 % kymmenen vuoden ikäisistä oli kirjoitustaitoisia.²²

Etenen tutkimuksessani kronologisesti. Olen jakanut käsittelykappaleeni kahteen ajanjaksoon: Vuosien 1871–1878 välille, jolloin asevelvollisuusudistusta alettiin valmistelemaan Suomessa ja vuosien 1878–1884 välillä, jolloin asevelvollisuus on astunut voimaan.

¹⁹ Tommila 1988, 201.

²⁰ Stark 2013, 32–33.

²¹ Stark 2013, 33.

²² Kokko 2019, artikkeli Translocalis-tietokannasta.

Ensimmäisessä osiossa käsittelemme, miten paikalliskirjeissä suhtauduttiin tulevaan järjestelmään ja toisessa osiossa, miten asevelvollisuudesta kirjoitettiin sen voimaan astumisen jälkeen.

2 Asevelvollisuuden valmistelu

2.1 Asevelvollisuuden ensireaktiot

Tässä osiossa tarkastelen, miten asevelvollisuus uudistukseen reagoitiin paikalliskirjeissä vuoden 1871 alusta vuoteen 1878, jolloin asevelvollisuus vahvistettiin lakiin. *Uuteen Suomettareen* on julkaistu tältä ajanjaksolta 12 paikalliskirjettä, joten hyödynnän kirjeitä myös muista sanomalehdistä laajempaa analyysia varten.

Vuoden 1871 kirjeissä asevelvollisuus uudistusta otettiin vastaan positiivisesti ja sitä ei itsessään torjuttu. Yksi tähän vaikuttava tekijä oli Suomen sensuurilainsäädäntö. Vuoden 1867 painoasetus määrittä tarkat ohjeet siitä, miten julkaisutoimintaa tulisi valvoa Suomessa. Asetuksen 34. pykälän mukaan kirjapainajan tuli toimittaa vähintään kaksi tuntia ennen julkaisua asiamiehen tarkastettavaksi. Jos numerosta löytyi jotain sensuroitavaa tuli julkaisijan poistaa teksti vapaaehtoisesti tai jättää asia ylemmän hallinnon päätettäväksi. Tämän seurauksena lehti saattoi myöhästyä jopa vuorokauden lukijoilta. *Uusi Suometar* joutui sensuurin kohteeksi 7 kertaa vuonna 1877, kun lehti käsitteli mm. uskonvapauden rajoja, suomen kielen asemaa ja asevelvollisuusasiaa.²³

Toisaalta paikalliskirjeiden positiivista reaktiota selittää myös fennomaanien positiivinen suhtautuminen asevelvollisuuteen, joka näki oman armeijan reaalipoliittisena turvana ja kansallisuusaatteen vahvistuksena.²⁴ *Uusi Suometar* oli yksi fennomaanisen lehdistön äänenkannattaja, jonka lukijoissa ja kirjeenvaihtajissa oli fennomanian kannattajia mm. fennomanian innoittamia pappeja, kuten Saarijärven kirkkoherra Karl Stenius.²⁵ Tämä näkyy Karstulasta *Uuteen Suomettareen* lähetetyssä kirjeessä, jossa kuvaillaan, miten ”ylentäväistä se olis meidän nuorille pojille”, jos Suomalaisia johtaisi suomalaiset upseerit suomen kielellä ja miten se olisi ”Majesteetille huwitus ja ilo”, jos Suomen kansa ei ottaisi ”nurkumalla” ja ”surumielin” asevelvollisuutta vastaan.²⁶ Kirjeessä käsitellään pitkälti myös kielikysymystä, joka kertoo kirjeenvaihtaja ”I.M:n” fennomaanisesta taustasta.

Monissa pienistä pitäjistä lähetetyissä kirjeissä asevelvollisuus mainitaan usein ohimennen ja kirjeiden pääpaino on arkisissa asioissa, kuten sadonkorjuussa. Kiihtelysvaarasta lähetetyssä kirjeessä asevelvollisuuden tulemisesta oltiin ”täälläkin uteliaita.” Ylistarosta kirjoittanut

²³ Huovinmaa 1980, 18–19, 23–24.

²⁴ Vares 1992, 48.

²⁵ Tommila 1988, 202.

²⁶ *Uusi Suometar* 21.4.1871, nro 47, ”Karstulasta”.

”Leppähaara” kertoi, miten ”moni urhokas poika ilolla odottaa päästäkseen isänmaata suojelemaan”. Tohmajärveltä lähetetty kirje kertoo, miten ”neitoset pelkäävät heidän rakastettunsa wietävän kohta sotamiehiksi”.²⁷ Asevelvollisuus ei vaikuttanut pienten pitäjien asukkaille ajankohtaiselta asialta, mutta se oli pitäjien kirjeenvaihtajille käsittelyn arvoinen asia, joka esitettiin positiivisesti.

Kahdessa kirjeessä käytetään Kalevalaa retorisenä välineenä. Ylistarosta lähetetyssä kirjeessä ”Puupeukalo A” kirjoitti, miten moni Suomen poika ajatteli, että ”Somapi ois sotahan kuolla kaunis miekan kalskehesen”, jos armeijan koulutus tapahtuisi äidinkielellä. Samaa runon säettä käytetään Mäntyharjusta lähetetyssä kirjeessä, jossa ”Tosinen” kirjoittaa, miten ”Eiwät, näet, ukot oikeen näy pitävän yhtä mieltä Suomen muinaissankarin Lemminkäisen kanssa”. Kirjoittajan mukaan kuntalaisten mielestä maanviljelys kärsisi, jos pojat vietäisiin kesällä sotaharjoituksiin.²⁸ Runon säe on peräisin Kalevalan 36. runosta, jossa Kullervo ilmaisee halunsa kuolla sodassa.²⁹ Runoa käyttämällä kirjoittajat yhdistivät asevelvollisuuden osaksi suomenmielistä kansallisromantiikkaa, joka on tyypillistä 1800-luvun lopun fennomaanisessa retoriikassa.

Maalaiskirjeiden positiivinen reaktio on näkyvää, mutta asevelvollisuuden kritiikki jäi usein kirjeissä rivien väliin tai kirjoittamatta. Esimerkkinä tästä on Kärkölästä lähetetyssä kirjeessä, jossa ”Kuntalainen” kirjoittaa lyhyesti: ”Asevelvollisuuden asiasta meilläkin miettii yksi yhtä, toinen toista, waan se oli mieluisinta, että se jäi tulewiin aikoihin.” Lapinjärveltä lähetetyssä kirjeessä kirjoitetaan, että ”Asevelvollisuus on aina mielessä niinkuin lusikka syödessä, muutamat huutaa: ”hurraa, mies miehestä ase käteen, sehän wasta mies onkin, joka on sotaan mies”. Sekalainen on seurakunta, sanoo wanha sananlasku ja niin se on nytkin; moni taas maksais waikka mitä ennenkuin arastaa luopuis.”³⁰

Kirjeistä käy ilmi, että asevelvollisuutta kohtaan tunnettiin myös ristiriitaisia tunteita, mutta kriittiset näkemykset jäivät usein rivien väliin tai ilman tarkempaa käsittelyä. On mahdollista, että kielteisiä ajatuksia ei pidetty julkaisukelpoisina tai kirjoittamisen arvoisina, tai että toimitukselliset valinnat suosivat asevelvollisuutta tukevia näkökulmia.

²⁷ *Suomalainen Wirallinen Lehti* (jäljempänä SWL) 11.5.1871, nro 56, ”Ylistarosta”; SWL 13.4.1871, nro 44, ”Kiihtelysvaaralta”; SWL 9.5.1871, nro 55, ”Tohmajärveltä”.

²⁸ SWL 25.11.1871, nro 140, ”Mäntyharjusta”; SWL 3.10.1871, nro 117, ”Ylistarosta”.

²⁹ Lönnrot (1835) 1995, 277.

³⁰ SWL 4.1.1872, nro 2, ”Lapträstistä”; US 1.3.1872, nro 26, ”Kärkölästä”.

2.2 Vuoden 1877–1878 valtiopäivät paikalliskirjeissä

Vuoden 1877–1878 valtiopäivillä asevelvollisuuskysymys oli säätyjen ratkaistavissa. Säätyjen välillä käydyissä keskusteluissa svekomaaneille ja liberaaleille oli keskeistä, että perustuslain määräyksiä ja yksilönvapautta ei loukattaisi. Ruotsinmielinen liberaali- ja aatelismies Magnus von Born katsoi, että asevelvollisuus loukkaisi ihmisen peruuttamattomia yksilönvapauksia ja oikeuksia, kun taas maltillisemmat svekomaanit näkivät mahdottomana puoltaa asevelvollisuutta Suomessa, jolla ei ollut Venäjän alaisuudessa mahdollisuutta päättää sodasta ja rauhasta. Tämän vuoksi valtiopäivillä oli tärkeää saada takaus siitä, että suomalaisia joukkoja ei vietäisi pois maasta. Aatteellista pasifismia ei kuitenkaan enää ollut, vaan osapuolet argumentoivat yksilönvapauden ja asevelvollisuuden toteuttamisesta. 1870-luvun lopulla Euroopassa oli ollut viimeisen 20-vuoden aikana lukuisia sotia, jotka romuttivat uskoa rauhan aikaan.³¹

Valtiopäivien keskustelut olivat ajankohtainen aihe *Uuteen Suomettaren* julkaistuissa paikalliskirjeissä vuosien 1877–1878 aikana. Fennomaanit olivat asevelvollisuuden kannalla ja Yrjö-Koskinen oli puolustanut asevelvollisuusjärjestelmää *Uudessa Suomettaressa* tärkeänä Suomen valtiolliselle asemalle.³² Vuoden 1877 paikalliskirjeiden kirjoituksissa näkyy monia puolustustavia kirjoituksia, auki kirjoitettuja puheita ja argumentteja uudelle järjestelmälle. Yksi näistä on Ätsärin kansanjuhlan yhteydessä radikaali fennomaani Lauri Kivekkään pitämä puhe, joka julkaistiin paikalliskirjeenä *Uuteen Suomettaren*.

Puheessaan Kivekäs kertoo, miten Turkin sodassa palveleva venäläinen nuoriso uhraa ilomielen henkensä taistelussa sorrettujen kristittyjen puolesta ja miten Suomi on samalla saanut nauttia rauhan tilasta erityisasemassa. Puheen lopussa hän käy asepalveluksen hyötyihin ja miten palveluksen kautta nuori tulee ”tuntemaan oman itsensä ja kansallisen arvonsa”. Vuoden 1877 puheessa löytyy hyvin samanlaisia vivahteita, kuin nykypäivän keskustelussa asevelvollisuuden hyödyistä henkiseen ja ruumiilliseen kasvuun.³³

Siinä missä asevelvollisuuden hyödyistä puhutaan kirjeissä, myös asepalvelusta vastaan puhuvista kirjoitetaan paheksuen. Lapinjärveltä lähetetyssä kirjeessä anonymi kirjoittaja

³¹ Vares 1992, 57-58.

³² Vares 1992, 56.

³³ US 27.8.1877, nro 103, ”Kansanjuhla Ätsärissä”

kertoo, miten nuoria ei miellytä asepalvelus ja vetoaa historiaan: ”Lieneekö kauhu pysynyt niistä ajoista, jolloin wenäläistä täällä olevaa majoitusväkeä vielä oli lupa ruumiinkurilla rangaista, wai mikä sotilas-wiran nyt on tehnyt pelättäväksi?”.³⁴ Jyväskylästä kirjoittanut ”I-O” kuvailee, miten asevelvollisuus nostaa muutamissa ”hirmua” ja ”katkeruutta” ja vetoaa kultaiseen sääntöön: ”waan muistaissamme, että kaikki mitä tahdotte ihmisten teille tekemään, tehkää te myös heille, olemme walmiit uhraamaan itsemme.”

Tunteet ovat olleet keskeinen osa poliittista viestintää myös 1800-luvun sanomalehtikirjoittelussa. Satu Sorvalin mukaan tunteiden ilmaisulla on eri aikakausina ollut vahva yhteys valtaan ja politiikkaan: tunteet eivät ainoastaan heijasta yksilön kokemuksia, vaan niillä rakennetaan, säädellään ja haastetaan yhteiskunnallisia valtasuhteita.³⁵

Lapinjärveltä ja Jyväskylästä lähetetyissä kirjeissä asevelvollisuutta epäilevät näkökulmat yhdistetään negatiivisiin tunteisiin kuten pelkoon, hirmuun ja katkeruuteen. Tuntei ei kuitenkaan nosteta esiin ymmärtämisen näkökulmasta, vaan kirjoittajat pyrkivät asettamaan ne sivuun, kun taas asevelvollisuuden kannatuksesta puhutaan laajemmin ja korostaen.

Valtiopäivien keskustelun aikaan syttyi Turkin sota huhtikuussa 1877. Vuoden 1878 julkaistuissa kirjeissä Turkin sota on tiiviisti osana käytyä keskustelua. Vaikka kaartin sotaretket herättivät positiivista intoa aluksi sanomalehdissä, samalla pelättiin, että asevelvollisia vietäisiin ulkomailla sotimaan.³⁶ Kirjeissä näkyy pelkoa, mutta kannatusta uudistukselle. Atjärveltä lähetetyssä kirjeessä ”Ensikertalainen” kuvailee, miten monet isät ja äidit ovat huolissaan omien poikiensa joutuvan rintamalle, ”Mutta nuorukaisissa sitä wastoin on noussut palawa halu, päästä sotapalvelukseen.” Iistä lähetetty kirje kertoo lyhyesti: ”asevelvollisuuden suhteen ollaan täällä tyytyväisiä, kun tulee olemaan 'jokamies sotamies’”.³⁷ Yleensä paikalliskirjeissä kuvataan äitien ja vanhempien huolta, mutta nuorten halukkuutta päästä palvelukseen.

³⁴ US 29.6.1877, nro 78, ”Maaseudulta”.

³⁵ Sorvali 2023, 60.

³⁶ Vares 1992, 55-56

³⁷ US 27.2.1878, nro 25, ”Iistä”.

3 Asevelvollisuuslaki astuu voimaan

3.1 Ensimmäiset kutsunnat

Suomen pojat owat kutsuttu asevelvollisuuteen, maansa puolustukseen, ja asevelvollisuuden lakikin myöntää helpoitusta koulun läpi-käynneille. Ajatelkaapa minkälainen on oppimaton ihminen oppineempain joukossa, se on kuin rätinä heidän käsissänsä, jota pusertawat mielen mukaan.³⁸

Näin kirjoitti ”A. I.” Karjalohjalta. Asevelvollisuuslainsäädäntö antoi helpotuksia kansakoulun käyneille, minkä tarkoituksena oli kannustaa kansalaisia kouluttautumaan. Kansakoulukysymys oli yksi keskeisimpiä *Uuden Suomettaren* aiheita 1870- ja 1880-luvuilla ja 1880-luvulla koulutus ja asevelvollisuus aiheet esiintyivät kirjeissä tiiviisti yhdessä.³⁹ Molemmat aiheet heijastuivat Lappajärveläisen kirjoittajan arkeen. Kirjeessä todetaan, että vaikka kunnassa toimii kaksi kiertokoulua ja lainakirjasto edistää sivistystä, ei kansakoulua ole vielä perustettu, sillä ”ukot eivät ole suwainneet laittaa” sitä. Kirjoittaja kuitenkin vihjaa muutoksen mahdollisuuteen: ”ehkäpä se tulee ukoille pakoksi, kun asevelvollisuuden pykäleissä kansakoulun käyneen helpottamisesta mainitaan.”⁴⁰ Kansanvalistuksen ilmapiirissä vaalittiin koulutusta, mikä selittää ”A. I” näkemyksen ”oppimattomiin”

Asevelvollisuusikäisten suhtautumista uuteen asepalvelukseen kuvataan paikalliskirjeissä pääasiassa kahdella tavalla. Tuuloksesta kirjoittanut Soukon Roope toteaa lyhyesti, että nuoret miehet ovat tyytyväisiä asevelvollisuuteen. Pälkäneeltä kirjoittanut ”Teräskynä” sen sijaan kertoo, ettei ole kuullut nuorten miesten puhuvan aiheesta juuri lainkaan, ja että se vähäinen, mitä on kuullut, viittaa epäuskoon koko uudistuksen toteutumista kohtaan.⁴¹ Näiden kirjeiden perusteella on vaikea muodostaa kattavaa kuvaa siitä, millainen suhtautuminen asevelvollisuuteen pienissä kunnissa vallitsi. Kirjoittajien havainnot jäävät usein yksittäisiksi maininnoiksi tai yleisluonteisiksi huomioiksi. Usein asevelvollisuutta käsittelevät kirjeet alkavat toteamuksella, että laki on herättänyt ”keskustelua” tai ”yleistä huomiota” myös

³⁸ US 24.2.1879, nro 23, ”Karjalohjalta”

³⁹ Landgren 1988, 322.

⁴⁰ US 1.4.1878, nro 39, ”Lappajärveltä”.

⁴¹ US 6.5.1878, nro 54, ”Tuulokselta”; US 4.12.1878, nro 145, ”Pälkäneeltä”.

kyseisessä pitäjässä, minkä jälkeen kirjoittaja siirtyy pohtimaan asevelvollisuutta kansalaisvelvollisuutena tai maanpuolustuksen kannalta tärkeänä asiana.⁴²

Kutsunnat toteutettiin arpomalla, joka määrätti sen, siirtyikö nuori aktiivipalvelukseen vai reserviin. Nuorten miesten suhtautumista asepalvelukseen kuvataan pitäjissä usein myönteisesti ja innokkaina astumaan sotilaspalvelukseen. Esimerkiksi Kymistä lähetetyssä kirjeessä todetaan, että ”saapuilla olewat pojat osoittivat mieltymystä tuohon uuteen sotilastoimeemme” ja jopa intoiltiin päästä palvelukseen heti. Toisaalta kirjeissä näkyy sukupuolittunutta kirjoittamista erityisesti äideistä, jotka ovat huolissaan lastensa joutumisesta sotaan. Siinä missä asepalvelusta kuvataan pojille miehekkäänä ja rohkeana, äitien suhtautumista kuvataan ”akkamaisuutena”. Tämä näkyy Yläneeltä lähetetyssä kirjeessä, jossa äiti pelkää poikansa joutuvan sotilaaksi: ” Samallaista akkamaisuutta asevelvollisuuden suhteen tapaa täällä muutamissa muissakin vanhemmissa, mutta ei nuorissa.”⁴³

Asevelvollisuuden tullessa voimaan Suomessa esiintyi ulosmuuttoa Amerikkaan. Amerikasta *Uuteen Suomettareen* lähetetyssä kirjeessä amerikansuomalainen kirjoittaa ulosmuuttajista ankaralla ja halveksuvalla kielellä. Kirjeessä rakennetaan vastakkainasettelu kunnollisten ja rehellisten siirtolaisten ja asevelvollisuutta pakenevien ”pelkureiden” ja pettureiden välillä. Kirje on itsessään omanlaatuinen *Uuden Suomettaren* maalaiskirjeiden kirjoituksissa sen hyökkäävän ja väheksyvän retoriikkansa vuoksi.⁴⁴

Reserviläisten kokemuksista julkaistiin kirjeitä, jossa asepalvelusta kuvaillaan kollektiivisena kokemuksena, jonka takia on harvinaisempaa löytää asepalveluksesta yksilön näkökulmasta. Orivedeltä lähetetyssä kirjeessä asepalvelus on kiitollinen ryhmäkokemus, jossa koko 27. reservikomppania on tyytyväinen kasarmioliuhinsa ja osoittaa halua kehittyä sotilaina. Krasnoje-Selosta lähetetyssä kirjeessä kerrotaan leirin järjestelmällisestä ja tehokkaasta sotilaselämästä, johon miehet ovat ”milt’ei aina iloisen ja tyytyväisen näköisiä.”⁴⁵ Kuvauksia on hyvä katsoa niiden julkaisun tarkoitusperän kautta. Krasnoje-Selosta lähetetty kirje on tullut *Uuden Suomettaren* kirjeenvaihtajalta, joka selittää tarpeen normalisoida leiriolosuhteita ja esittää asepalvelus kunniallisena isänmaallisena velvollisuutena.

⁴² US 14.2.1879, nro 19, ”Eräästä kunnasta Hämeen läänistä”; US 19.1.1880, nro 8, ”Uralasta”.

⁴³ US 28.3.1881, nro 71, ”Kymistä”; US 6.4.1881, nro 79, ”Yläneeltä”.

⁴⁴ US 18.6.1880, nro 73, ”Terweiset Amerikasta asevelvollisuuden kammoojille”.

⁴⁵ US 27.7.1883, nro 172, ”Leiristä Krasnoje-Selosta”; US 6.8.1883, nro 180, ”Kirjeitä maaseuduilta”.

3.2 Paikalliskirjeet poliittisena alustana

Uuteen Suomettaren julkaistiin vuonna 1878 lukuisia poliittisia kirjeitä, joita on lähetetty kaupungeista asevelvollisuuden tullessa ajankohtaiseksi yhteiskunnalliseksi aiheeksi. Yksi näistä kirjeistä on R. Lukanderin Helsingistä lähettämä kirje, jossa hän julkaisi asevelvollisuutta käsittelevän puheensa kokonaisuudessaan, koska *Uuden Suomettaren* toimitus oli hänen mukaansa julkaissut alkuperäisestä poikkeavan version. Puheessaan Lukander perustelee asevelvollisuutta reaalipoliittisena välttämättömyytenä, koska kansojen on turvattava olemassaolonsa aseellisella varustautumisella.⁴⁶ Toinen poliittisista kirjoituksista on *Matin* kirje Helsingistä, jossa hän kuvailee satiirillisesti valtiopäivien tapahtumia ja yhtä vastapuolen puheenvuoroa, kun ensimmäinen sääty hyväksyi asevelvollisuuslain:

Silloin kohosi eräs nuori wapaaherra niinkuin ennenkin istuimeltansa puhumaan ja ilmoitti liikutuksesta wapisewalla äänellä ettei hän kirjoita nimeänsä sellaisen waltiopäiwä-päätöksen alle, eikä missään tapauksessa antau mokoman la'in alaiseksi (hän aikonee nin ittäin muuttaa ennen Ruotsiin).⁴⁷

Usein maaseuduilta ja pitäjissä lähetetyissä kirjeissä asevelvollisuutta käsitellään yhtenä monista uutisista. Maaseutukirjeet eroavat tässä suhteessa poliittisten henkilöiden lähettämistä yleisönosastokirjoituksen luontaisista kirjeistä. Maaseutukirjeiden kokemukset ja poliittiset näkemykset löytyvät enemmän rivien välistä, mutta lähestulkoon kaikki kannattavat asevelvollisuusjärjestelmää samalla tavalla, kuin ”poliittiset” kirjeet.

Henrik Boberg on artikkelissaan nostanut esille, että sanomalehtiä ei tule tutkia vain tiedonvälittäjinä, vaan myös yhteisönä, jolla on oma sisäinen dynamiikkansa. Erittelemällä lehden toimijat saadaan merkittävää tietoa siitä, miten lehti suhtautuu erilaisiin kysymyksiin.⁴⁸ *Uuden Suomettaren* lehden toimituksen tavoite oli herättää kansan poliittista itsetuntemusta ja tämä linja jatkui pitkälle 1880-luvulle.⁴⁹ Edellä mainitun ”*Matin*” Helsinki-kirjeitä julkaistiin lehdessä vuodesta 1877 alkaen ja hänen poliittiset kirjoituksensa saavuttivat valtavan suosion ja innoitti muita kirjoittajia. Poliittinen kirjoittaminen oli tänä ajankohtana toimitukselle ominaista ja vahvasti sidoksissa lehteen lähetetyissä paikalliskirjeissä.

⁴⁶ US 4.2.1878, nro 15, ”Uuden Suomettaren Toimitukselle”.

⁴⁷ US 25.1.1878, nro 11, ”Kirje Helsingistä”.

⁴⁸ Boberg 2004, 42.

⁴⁹ Landgren 1988, 322.

4 Yhteenveto

Tässä kandiditutkielmassa olen tarkastellut vuoden 1878 asevelvollisuuslain vastaanottoa *Uudessa Suomettaressa* julkaistuissa paikalliskirjeissä vuosien 1871–1883 välillä.

Tutkimukseni tavoitteena on ollut selvittää, miten asevelvollisuuslakiin suhtauduttiin paikallisyhteisöjen kirjoituksissa ja miten asevelvollisuuslaista keskusteltiin osana paikallista ja kansallista keskustelua. Tutkielmassani kiinnitin huomiota kirjeissä esiintyviin tunteisiin, kielellisiin keinoihin kulttuurillisiin arvoihin, jotka liittyivät osaksi keskustelua.

Lähdeaineistona toimii *Uuden Suomettaren* paikalliskirjeet, jotka on haettu kansalliskirjaston Translocalis -tietokannasta. Aineistona kirjeet antoivat rajatun näkökulman Suomalaisten pitäjien suhtautumiseen asevelvollisuudesta. Asepalvelus oli yksi monien kymmenien uutisten joukossa, jotka olivat ajankohtaisia pitäjien kirjoittajille. Kirjeitä tutkimalla lähiluvun metodeilla pyrin selvittämään kirjoittajien suhtautumisesta ja tunteita liittyen asepalvelukseen, joka oli yleensä positiivista.

Uudessa Suomettaressa julkaistuissa paikalliskirjeissä nähtiin asevelvollisuus yleisesti myönteisessä valossa. Monien fennomaanisten kirjoittajien teksteissä asepalvelus kuvattiin kansalaisvelvollisuutena ja tärkeänä osana suomalaista miehuutta. Tämä näkyy esimerkiksi kansalliseepoksen Kalevalan hyödyntämistä kirjeiden retoriikassa, jossa Kullervon halua kuolla sodassa rinnastetaan asevelvollisuuden velvollisuuteen puolustaa maata.

Paikallisyhteisöjen kielteistä suhtautumista tai negatiivisia tunteita näkyy kirjeissä usein rivien välistä tai epäsuoraan sävyyn. Suora kritiikki tai torjuminen asevelvollisuutta kohtaan oli harvinaista, mikä selittyy *Uuden Suomettaren* asemasta fennomaanisen liikkeen äänenkannattajana. Lehden kirjoituksissa ja toimituksessa asevelvollisuus nähtiin osana kansallisuusaatteen toteuttamista ja Suomen valtiollista kehitystä sekä reaalipoliittisena välttämättömyytenä. Myös Suomen sanomalehtien sensuurilainsäädäntö vaikutti painantapäätöksiin, jonka kautta ei haluttu julkaista kirjeitä, jotka saattaisivat johtaa lehden numeron myöhästymiseen.

Tunteet ja tunteellinen kirjoittaminen oli osa paikalliskirjeiden tekstiä. Asevelvollisuutta epäilevät äänet yhdistetään pelkoon ja katkeruuteen, kun taas palveluksesta puhutaan ylevöittäväenä ja valistavana kokemuksena nuorille. Asevelvollisuutta tukevissa kirjoituksissa käytetään sukupuolittunutta kieltä, jossa äitien huolet poikien joutumisesta sotaan nähdään

”akkamaisuutena” ja asepalvelus miehekkäänä ja rohkeana. Samoin Amerikkaan asevelvollisuutta poismuuttavia nähdään ”pelkureina” ja vätyksinä.

Reserviläisten lähettämässä kirjeissä asepalveluksen kokemus näyttäytyy kollektiivin kautta. Asevelvollisuus esitettiin Snellmanin tavoin kansalaiskasvatuksen näkökulmasta, jossa armeija on kasvattava ja valistava kokemus. Lähdeaineistona *Uusi Suometar* on poliittinen sanomalehti, jonka fennomaaniset tavoitteet ja suomenmieliset näkökulmat heijastuivat kirjeisiin, jota lehdessä julkaistiin. Lehden fennomaaninen taustayleisö ja kirjoittajat tukivat asevelvollisuutta, joka toi kirjoituksille poliittisen elementin.

Painovalinnat ja uutisointi paikalliskirjeissä oli yltiömäisen positiivista, mikä taas vähensi asevelvollisuutta kritisoivia mielipiteitä erityisesti paikallisyhteisöissä, jotka näkyivät lyhyemmin ja rivien välistä. Tämä myös kertoo, miten positiivisesti asevelvollisuus otettiin vastaan yleisessä tasossa. Palstojen välistä löytyy ihmisten pelkoja ja epäröintiä, mutta yleisesti vuoden 1878 asevelvollisuuslaki tuli voimaan siinä muodossa, missä kaikki säädyt sen halusivatkin.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Suomalainen Wirallinen Lehti, 1871–1872.

Uusi Suometar, 1871–1883.

Tutkimuskirjallisuus

Ahti, Martti: *Suomen Kaarti 1812–1905*. Schildts Kustannus Oy, Helsinki 2006.

Boberg, Henrik: Mustaa valkoisella – näkökulma sanomalehtiin historiallisena lähteenä.

Lähde: Historiatieteellinen Aikakauskirja 1/2004, Labyrintti Ry.

Huovinmaa, Kai: Sensuuri 1870-luvun sanomalehdistössä. Teoksessa *Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 17. Helsinki 1980, 17–25.

Jussila, Osmo: *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WS Bookwell Oy, Helsinki 2004.

Kokko, Heikki: *Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys*. Historiallinen Aikakauskirja 1/2019, s. 5–21.

<https://journal.fi/haik/issue/view/10699> [haettu 9.6.2025].

Kokko, Heikki: Suomenkielisen lehdistön paikalliskirjekulttuuria tallentava digitaalinen Translocalis-tietokanta. *Ennen ja nyt* 25.8.2019.

<https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108930/63922> [haettu 25.4.2025].

Landgren, Lars: Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. Teoksessa *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Päätoim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 267–414.

Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 17. Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. Helsinki 1980.

Liikanen, Ilkka: *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.

Lönnrot, Elias: *Kalevala. Ensimmäinen painos 1835*. Uudelleenjulkaisu. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1995, 277.

Rasilainen, Aki: *Porvoon valtiopäivien poiskirjoitettu historia. Miten Venäjän keisarit suhtautuivat Suomen valtiolliseen autonomiaan*. Warelia, Kouvola 2024.

Sorvali, Satu: *Sapenpurkua ja sanasotia. 1800-luvun lopun suomalaislehdistön ärtynyt tunne- ja keskustelukulttuuri*. Väitöskirja, Turun yliopiston julkaisusarja, Turku 2023.

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9497-7> [haettu 9.6.2025]

Sorvali, Satu: ”Pyydän nöyryimmästi sijaa seuraavalle”: yleisönosaston synty, vakiintuminen ja merkitys autonomian ajan Suomen lehdistössä. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2020.

<https://journal.fi/haik/issue/view/10705> [haettu 9.6.2025].

Stark, Laura: Toimittajien ja itseoppineiden maaseutukirjeenvaihtajien suhde osana suomenkielisen lehdistön nousua 1847–1865. *Historiallinen aikakauskirja* 1/2013.

Tommila, Päiviö: *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988.

Tommila, Päiviö: *Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 13. Toimitustyön historiaa Suomessa*. Helsinki 1979.

Vares, Vesa: *Varpuset ja pääskyset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS, Helsinki 2000.

Vares, Vesa: Reaalipolitiikkaa ja kansalaiskasvatusta – J. W. Snellman ja fennomaaninen käsitys maanpuolustuslaitoksesta 1860- ja 1870-luvuilla, erityisesti vuosien 1877–1878 valtiopäiväkeskustelujen valossa. Teoksessa *Kohti demokratian itsepuolustusta? Turvallisuustieteellisen tutkimuskeskuksen vuosikirja III*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1992, 44–68.

Sähköiset lähteet

Kansalliskirjasto: 1800-luvun suomalainen paikalliskirjeiden aineisto saatavilla digissä. 28.8.2019.

<https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/uutiset/1800-luvun-suomalainen-paikalliskirjeiden-aineisto-saatavilla-digissa> [haettu 25.4.2025].